

ТАКСОНОМІЧНІ КАТЕГОРІЇ КЛАСИФІКАЦІЇ ГЕОГРАФІЧНИХ КАРТ

Для створення багатопараметричної класифікації географічних карт визначений ланцюжок таксономічних категорій: тип, клас, підклас, рід, вид, варіант. Кожному з представлених рівнів класифікації відповідають визначені ознаки (класифікаційні основи), які лежать в основі декомпозиції класифікаційних об'єктів і їх групування: загальні, індивідуальні і специфічні ознаки.

Ключові слова: тип, клас, підклас, рід, вид, варіант, таксономічні категорії.

Вступ. Упорядкування географічних карт на сьогоднішній день існує у вигляді окремих систематизацій за рядом параметрів. Оскільки окремі класифікації не узгоджені між собою, нерідко виникають питання з віднесенням карти до того чи іншого класу систематизації. Для розроблення єдиної багатопараметричної класифікації географічних карт необхідно визначення таксономічних категорій.

Аналіз останніх досягнень та публікацій. Найповнішими систематизаціями географічних карт є класифікації за окремими параметрами, розроблені К. О. Салищевим та О. М. Берлянтюм, які у продовж років ними вдосконалювались. Класифікації географічних карт також наводяться в працях М. М. Баранського (економіко-географічні карти), А. І. Преображенського (спеціальні (тематичні) карти), І. П. Заруцької (карти природи), Я. І. Жупанського (тематична класифікація економічних карт), інших вчених.

Постановка проблеми. Одним із перших завдань зі створення багатопараметричної класифікації географічних карт є визначення таксономічної схеми за якою будуть групуватися класифікаційні елементи та ознаки.

Мета статті – визначити таксономічні категорії для класифікації географічних карт і обґрунтувати їх вибір.

Виклад основного матеріалу. Слово “таксономія” походить від грецького taxis - будуй, порядок, або від латинського takso – оцінюю і пото – закон. Термін має два значення: 1) наука про об'єднання живих істот у групи на основі аналізу притаманних їм ознак; 2) групування речей, або принцип, що лежить в основі цього групування [5].

Таксономії складаються з таксономічних одиниць – таксонів, що знаходяться в ієрархічній послідовності. Таксон – це відокремлена група елементів, що позначає реально існуючі об'єкти або явища. У класифікації географічних карт таксонам відповідають класифікаційні групи, які позначають об'єднані реальні елементи за рядом ознак. Класифікаційні групи об'єднують класифікаційні елементи зі спільними властивостями і складають основну частину класифікації. Групи

можуть по-різному бути організовані, одні підлягають подальшому розбиттю на складові, інші залишаються незмінними.

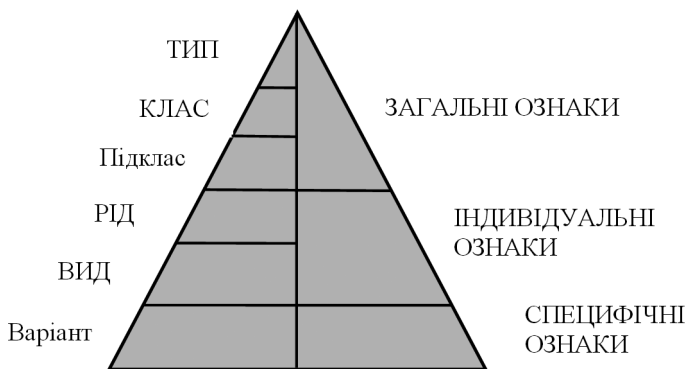
На відміну від таксонів, таксономічні категорії позначають не реальні об'єкти, а визначений ранг чи рівень класифікації або ступінь ієрархії, показують місце класифікаційного елемента в системі будь-яких об'єктів чи ознак. Таксономічна категорія – поняття, що застосовується в систематиці для позначення підпорядкування різних груп об'єктів, які відрізняються один від одного ступенем спорідненості.

Єдиної систематизації таксономічних категорій не існує. Кожна наука використовує різні варіації вже відомих категорій (клас, тип, вид) та добавляє свої оригінальні назви категоріям (секція, розряд, царство, домен). Немає також чітко розробленої ієрархії таксономічних категорій. Винятком є тільки категорії вид–рід, які описав ще Аристотель, закріпивши приналежність і підпорядкованість виду до роду.

Найбільш усталеними є таксономічні категорії для розроблених класифікацій рослин і тварин. Для класифікації тварин використовують наступні таксономічні категорії: тип – клас – ряд – родина – рід – вид. Для класифікації рослин: відділ – клас – порядок – родина – рід – вид. У ґрунтознавстві, наприклад, таксономічні категорії, відображаючи об'єктивно існуючі в природі типи ґрунтів, розподілені на: тип – підтип – рід – вид – різновид – розряд – підрозряд. У наведеному прикладі видно, що для деяких груп об'єктів використовуються проміжні категорії, які зазвичай позначають додаючи до головної назви префікси під- або над- (підтип, надцарство).

Виходячи з найбільш усталених назв таксономічних категорій і тих що використовували для класифікацій географічних карт раніше (тип, вид) пропоную наступний ланцюг таксономічних категорій: тип – клас – підклас – рід – вид – варіант. У запропонованій систематиці категорії “тип, клас, рід, вид” – є основними, а “підклас, варіант” – перехідними. Після визначення таксономічних категорій, впорядкувалися і класифікаційні основи (ознаки географічних карт). Вони так само, як категорії побудовані за принципом піраміди: ***чим нижчий ранг категорії, тим ширший спектр його ознак*** (рис. 1).

Серед всієї множини об'єктів та їх властивостей виділяються певні ознаки, які будуть притаманними всім об'єктам, їх можна назвати загальними чи постійними ознаками. Також існують ознаки, які відрізняють один об'єкт від іншого, але всі вони притаманні більшості, такі ознаки можна назвати індивідуальними. І нарешті виділяються ознаки, що притаманні окремим об'єктам і їх немає у більшості, такі ознаки називаються специфічними. Аристотель підкреслював принципову різницю між двома класами властивостей, називаючи індивідуальні властивості первинними або первинними сутностями, а загальні властивості вторинними – вторинними сутностями. Первинним сутностям відповідають елементи класифікації (об'єкти, процеси, явища), а до вторинних сутностей відносяться класи (роди, види, таксони, групи).

Рис. 1. Таксономічна схема класифікації географічних карт

У верхній найвужчій частині піраміди (рис. 1) розташовані категорії “тип, клас, підклас” яким відповідають загальні ознаки географічних карт. Наприклад, за загальною ознакою - “метод наукового дослідження” - всі карти розподіляються на чотири типи: аналітичні, комплексні, синтетичні, типологічні.

Індивідуальні ознаки найкраще проявляються на рівні “роду” та “виду”. Індивідуальна ознака “тематика” розкривається на рівні роду, де розподіляються карти за тематикою (змістом) на геологічні, кліматичні, гідрологічні тощо.

Специфічні ознаки виявляються на рівні “варіанту”. Наприклад, специфічна ознака “особливі позначення” - позначки крайніх пунктів та географічного центру України показані на учбовій фізичній карті для дев’ятого класу. Такий розподіл ознак географічних карт відповідно таксономічним категоріям не означає, що всі карти на рівні типу чи класу не мають специфічних ознак, а лише те, що такі ознаки легше виявити на найнижчому таксономічному рівні.

Найвищою таксономічною категорією обрано тип, по-перше, ця категорія вже використовувалась для групування географічних карт; по-друге, це одна з найвищих категорій в систематиці. Як вже було зазначено, пропонується чотири типи карт. Термін “тип” означає зразок, модель, форма, властивість, яким відповідає певна група предметів, понять, явищ. Кожний з представлених типів карт (аналітичні, комплексні, синтетичні, типологічні) має свої характерні риси, ознаки та методи створення і слугує зразком, моделлю для віднесення карти до відповідного типу. У більшості картографічній літературі науковці картографи зазначають три типи карт, об’єднуючи синтетичні і типологічні в одну групу [1, 3]. Однак є доцільним виділити типологічні карти окремо, оскільки існує принципова відмінність між картами синтетичними і типологічними. Одне з визначень поняття “тип” наголошує, що це є форма, вид будь-чого з притаманними суттєвими якісними ознаками [6]. Тобто в основі типологічних карт повинні закладатися тільки дані з якісними характеристиками, на відміну від карт синтетичних, для побудови яких використовують визначально кількісні дані. Створення типологічних карт базується на науковому методі – типології, основа якого декомпозиція системи об’єктів та

їх групування за якісними ознаками за допомогою типів. Типологія в методології систематизування це логічне упорядкування елементів певної множини згідно з принципом порівняння їх характеристик із характеристиками елементів, вибраних як тип [6]. Типологічні карти створюються на основі наукових класифікацій, наприклад карти типів ґрунту, типів клімату тощо.

Аналітичні карти відображають одне явище чи яку-небудь характеристику (одна властивість). При цьому дане явище показується у своїй системі показників, абстрактно від інших явищ, поза зв'язком з ними. Таким чином, аналітична карта не ставить завдання дати цілісну уяву про об'єкт, вона відбирає один з його аспектів і тільки йому присвячена.

Комплексні карти сполучають зображення декількох елементів близької тематики, набір характеристик (показників) одного явища. Кожна характеристика дається у своїй системі показників, але показ на одній карті двох, трьох і більше показників дозволяє читачу розглядати їх у комплексі, зіставляти між собою, установлювати закономірності розміщення одного показника щодо іншого.

Синтетичні карти дають цілісне зображення об'єкта чи явища в єдиних інтегральних показниках. Ці карти не містять характеристик окремих компонентів об'єкта, але дають про нього цілісну уяву. Синтетичні карти звичайно створюють шляхом інтеграції даних, відбитих у серіях аналітичних карт.

Наступною таксономічною категорією для класифікації географічних карт обрано "клас". Поняття "клас" та "рід" за визначеннями не відрізняються один від одного, обидва трактуються як сукупність предметів і явищ, що мають спільні ознаки. І тільки в розробленій класифікації рослин і тварин зазначено, що класи об'єднують за походженням у типи.

Для систематизації географічних карт виділено традиційні три класи: загальногеографічні, тематичні та спеціальні. На подальшому рівні декомпозиції виникла потреба виділити перехідну категорію – "підклас", який вміщує, наприклад для тематичних карт групи карт природних, суспільних явищ і карт взаємозв'язків і взаємовпливу між природою і середовищем. До цієї третьої групи карт відносяться екологічні, медико-географічні карти, охорони природи, культурної спадщини тощо.

Наступні таксономічні категорії "рід" і "вид" мають тісний зв'язок між собою. Вид – підрозділ, що об'єднує ряд предметів, явищ за спільними ознаками і входить до складу загальнішого вищого розділу – роду. Наприклад, за родом карти природних явищ поділяються на геологічні, кліматичні, гідрологічні й ін. Кліматичні карти за видом поділяються на карти опадів, тиску, сонячного сяйва й ін.

Останньою таксономічною категорією є "варіант", що означає видозміну або різновид. Таким різновидом (варіантом) карт опадів буде карта опадів у літній період. Цей найнижчий рівень класифікації карт є найчисленнішим, це є найширша частина піраміди таксономічної схеми (рис. 1). Варіантів карт зі специфічними ознаками чи без них може бути велика різноманітність і цією категорією доречно обмежити глибину класифікування.

Висновки. Таксономічні категорії позначають не реальні об'єкти, а визначений ранг чи рівень класифікації або ступінь ієрархії, показують місце класифікаційного елемента чи групи в системі. Кожна наука використовує різні варіації вже відомих категорій та добавляє свої оригінальні назви. Немає також чітко розробленої ієрархії таксономічних категорій. Виходячи з найбільш усталених назв таксономічних категорій і тих що використовували для класифікації географічних карт раніше (тип, вид) пропонується наступний ланцюг таксономічних категорій: тип – клас – підклас – рід – вид – варіант. Класифікаційні ознаки і таксономічні категорії побудовані за принципом піраміди: чим нижчий ранг категорії, тим ширший спектр його ознак.

Рецензент – доктор географічних наук, професор В. О. Шевченко

Література:

1. Картоведение: Ученик для вузов/А.М.Берлянт, А.В. Востоква, В.И.Кравцова и др. Под ред. А.М.Берлянта – М.: Аспект Пресс, 2003. – 477 с.
2. *Ожегов С.И.* Словар русского языка. – 16-е изд. –М.: “Русский язык”, 1984. – 798 с.
3. *Салищев К.А.* Картоведение: Учебник. – 3-е изд. – М.: Изд-во МГУ, 1990. – 400 с.
4. Філософський енциклопедичний словник. К.: Абрис. 2002. – 746 с.
5. <http://ru.wiktionary.org/wiki>
6. <http://www.vedu.ru>.

Т. М. Курач

ТАКСОНОМИЧЕСКИЕ КАТЕГОРИИ КЛАССИФИКАЦИИ ГЕОГРАФИЧЕСКИХ КАРТ

Для создания многопараметрической классификации географических карт определена цепочка таксономических категорий: тип, класс, подкласс, род, вид, вариант. Каждому из представленных уровней классификации соответствуют определенные признаки (классификационные основы), которые лежат в основе декомпозиции классификационных объектов и их группировки: общие, индивидуальные и специфические признаки.

Ключевые слова: тип, класс, подкласс, род, вид, вариант, таксономические категории.

T. Kurach

TAXONOMIC CATEGORIES CLASSIFICATION OF MAPS

To create a multi-parameter classification maps defined chain of taxonomic categories: the type, class, subclass, genus, species, variant. Each of the presented classification levels correspond to certain characteristics (classification bases) that underlie the decomposition of the classification of objects and their groups: general,

individual and specific characteristics.

Keywords: style, class, subclass, genus, species, variant, taxonomic category.

Надійшла до редакції 22 січня 2011 р.